

Plantaardige kleurstoffen in het grafische atelier

De toepassing ervan bij zeefdrukken, houtsnedes en etsen

Hoe gebruik je natuurlijke kleurstoffen bij grafische technieken? Dit voorjaar was in het Amsterdams Grafisch Atelier een bijeenkomst over het gebruik ervan bij zeefdrukken. De Amerikaanse *printmaker* Scott Ludwig deed er ervaring op met het maken van plantaardige drukinkt voor gebruik bij houtsnedes en etsen. Een verslag in twee delen.

Monika Auch

1. ZEEFDrukKEN

Tijdens de bijeenkomst in het Amsterdams Grafisch Atelier experimenteerden vier kunstenaars, onder wie ondergetekende, onder leiding van Naan Rijks¹ met plantaardige kleurstoffen voor toepassing in zeefdrukken. De kleurstoffen waren alle afkomstig uit het West-Europees geografisch gebied; kleurstoffen afkomstig van planten uit andere delen van de wereld hebben geheel andere kleurtonen. Zij werden besteld bij Verfmolen de Kat in Zaandam en bij Couleur de Plantes in Frankrijk, en kwamen ook uit de verplantentuin van Naan Rijks.

Benodigheden

Het bindmiddel Arabisch gom is in de winkels voor kunstenaarsbenodigheden te koop. Andere bindmiddelen, zoals eieren en rijstmeel, zijn in de gewone of ecosupermarkt te koop. Een glazen looper is prijzig; misschien voldoet keukengereedschap als een stenen vijzel met kom ook. Deze moet wel een heel glad oppervlak hebben om het pigment niet vast te houden. De poeders werden fijn gemalen op een schone glazen plaat. Als je de kleuren later wilt reproduceren is het handig om alle gebruikte hoeveelheden met een fijne weegschaal af te wegen en het nauwkeurig op te schrijven. Veel glazen potjes en een paletmes om de pasta's erin te scheppen zijn ook handig.

1 Een voorraad zaden.

2 Livia Dragon aan het zeefdrukken.

3 Detail de zeefdruk van Livia Dragon met indigo en meekrap.

4 Zeefdruk van Monika Auch met plantaardige kleurstoffen van wede (indigoblauw), kurkuma (geel), walnoot (bruin), chlorophylle (groen) en reseda (rood). Als bindmiddel is Arabische gom gebruikt.

5 Drukstadia zeefdruk van Kateryna Svirgunenko.

Veel moeite

Het gehele proces van een zeefdrukpasta maken gaat langzaam. Op een glazen plaat wordt de kleurstof in kleine hoeveelheden met Arabische gom of ei of een ander bindmiddel zoals zetmeel gemengd. De kleurstof is een geconcentreerde, fijne poeder en het is aan te raden om een stofmasker te dragen en voorzichtig te werk te gaan om de poeder niet te ver te verspreiden.

Het wordt eerst met het paletmes in het bindmiddel gemengd en dan met de looper gemalen. Elk poeder heeft een andere consistentie – vooral indigo is grofkorrelig –, waardoor het veel moeite kost om de korrels echt te pulveriseren en een smeuge pasta te maken. Het doel is immers om de juiste viscositeit voor zeefdrukken te bereiken.

De gewenste kleurintensiteit

Per bindmiddel (Arabisch gom, ei en zetmeel) werden tests gedaan om te bepalen welke combinaties het meest geschikt zijn voor de gewenste toepassingen. Het vergt ervaring om de juiste consistentie per kleurstof in combinatie met een bindmiddel te vinden voor de gewenste kleurintensiteit. Soms leidde toevoeging van Arabische gom tot een plotselinge toename in viscositeit – de pasta werd kauwgom in plaats van smeuge zeefdrukpasta! Door het bewerkelijke proces ben je zuinig in het gebruik van de pasta bij het drukken. De uiteindelijke kleurintensiteit op papier kan heel verschillend uitvallen. Daarom is het wenselijk om per kleur eerst te testen met welke hoeveelheid kleurstof en bindmiddel, eventueel verdund met welke hoeveelheid water, welke kleurtoon ontstaat. Dan pas is het zinvol om tot het drukken van het ontwerp over te gaan. De kleurstoffen in poedervorm zijn beslist niet de kleuren die op papier verschijnen. Wat bij het resultaat opvalt, is de subtiliteit en natuurlijke uitstraling van de kleurtonen – zeker in vergelijking met de industriële drukinkt.

Herhalen

De resultaten zijn enigszins te herhalen bij kleurstoffen die gekocht zijn, en waar de testseries nauwkeurig zijn gedocumenteerd. Bij kleurstoffen die gewonnen zijn uit zelfgeleide planten, kan de intensiteit van de geëxtraheerde kleurstof per oogst verschillend uitvallen, afhankelijk van het tijdstip van de oogst, de bestanddelen en de voedingsstoffen van de plant uit de grond, en misschien zelfs het weer. Op www.paintingplants.nl/verf-maken/ staat een lijst met bindmiddelen, viscositeit en andere gegevens om verf te maken. Het is een *open source* website met de mogelijkheid om vragen te stellen.

2

Lees verder op de volgende pagina.

3

4

5

6

2. HOUTSNEDES EN ETSEN

Scott Ludwig, *printmaker* en docent aan de Amerikaanse Appalachian State University in Boone, North Carolina, werkt tijdelijk in Amsterdam aan een serie grafisch werk met de ets- en houtsnedetechniek.² Hij heeft proeven gedaan om plantaardige inkten voor deze technieken te ontwikkelen. 'Ik was gegrepen door de romantiek van het idee om je eigen inkt te maken, net als in de tijd van Rembrandt', vertelt Ludwig. 'Ooit heb ik in een weekendworkshop zwarte etsinkt gemaakt. Het was een geweldige ervaring, maar zeer bewerkelijk. Laat staan om ook nog je eigen planten te verbouwen.'

Romantiek

Het is veel werk om eigen inkt te maken, vindt Ludwig. 'Je moet de juiste viscositeit, de geschikte binder en de passende olie bij het pig-

7

ment vinden. Soms moet er nog droger worden toegevoegd. Het niet-toxische aspect ervan is voor mij al jaren een uitgangspunt bij het opzetten van de printshops waar ik lesgeef. Het is een bijdrage aan de ontwikkeling van duurzaamheid in het vakgebied. Maar het is ook een bijdrage aan de bewustwording van studenten hierover. 'Non-toxic' is bijna een magisch woord geworden, een *buzzword* voor het indienen van subsidieaanvragen. Kunstenaars vanuit de hele wereld doen actief mee aan deze ontwikkeling. "Blauwe maandag" is een waardevol en inspirerend onderzoeksproject, omdat er helemaal vanuit de plant gedacht wordt en er alleen gewerkt wordt met organisch materiaal. Het is zuiver en consequent. Het experimenteren en testen neemt wel ontzettend veel tijd in beslag, laat staan het dagelijks verzorgen van de tuin en de planten. Tot zover dus de romantiek.'

Inkten voor intaglio-technieken

Ludwig heeft met Rijks gewerkt aan het testen van inkten voor de zgn. intaglio-technieken; technieken voor het ontwerpen van een patroon die in een oppervlak wordt uitgespaard door graveren of insnijden zoals etsen en houtsnedes. De basisvraag is altijd welke binder voor welke kleurstof poeder wordt gebruikt. Ludwig en Rijks hebben de kleurstoffen gemengd met water, rijstmeel en kruidnagelolie – zoals in de traditionele Japanse houtsnedetechniek, die uitgaat van wateroplosbare inkten, gebruikelijk is. De olie dient als natuurlijk conserveringsmiddel.

Beperkingen

Ludwig ziet toepassingen voor de plantaardige drukinken als deze verder worden ontwikkeld. 'Het werken met natuurlijke kleurstoffen heeft

8

beslist waarde, maar kunstenaars moeten weten hoeveel werk de bereiding vergt, en ze moeten geïnformeerd zijn over de beperkingen van natuurlijke kleurstoffen, met name op het gebied van lichtechtheid. Het vervagen van de kleur is een natuurlijk proces en een mooie metafoor voor de levenscyclus zelf. Maar het moet wel in het concept passen van het kunstwerk, anders is het ongewenst.'

Vervolgonderzoek

Zoals in elk waardevol onderzoek roept het werken met plantaardige kleurstoffen méér vragen op dan in begin beantwoord zullen worden. Hoe was het in Rembrandts tijd? Wat kunnen wij hieraan toevoegen met alle middelen van deze tijd? Zal de hoeveelheid werk die nodig is om met plantaardige kleurstoffen grafisch werk te maken een nieuw bewustzijn kweken? Sluit dit aan bij het ontstaan van het bewuste, duurzame

9

gebruik van materiaal? Hoe belangrijk is hierin het fysieke element van de verfbereiding in de plaats van het scheppen uit een pot industriële verf? Is het verbleken van natuurlijke kleuren te interpreteren als een gewenst proces om de tand des tijds te laten zien?

In een van de komende nummers presenteren Pieter Keune en Monika Auch de resultaten van hun onderzoek naar het ontwikkelen van inkten en drukpasta's voor grafische technieken en de kwaliteiten ervan, met name de lichtechtheid.

Monika Auch is beeldend kunstenaar en redactielid.

Websites

www.paintingplants.nl
www.scottludwigart.com

Noten

- 1 Zie: Auch, Monika, 'Experimenteren met drukpasta's: Naan Rijks over haar Blauwe Maandag-project'. In: kM 93 (2015), pp.16-17.
- 2 Zie: Auch, Monika, 'Hybride prints op z'n Amerikaans: printmaking volgens Scott Ludwig'. In: kM 88 (2013), pp.26-28.

10

11

6 Het oogsten van planten. (foto: Scott Ludwig)

7 Het verwerken van de bloembladeren. (foto: Scott Ludwig)

8 Bloembladeren. (foto: Scott Ludwig)

9 Het extraheren van de kleurstof. (foto: Scott Ludwig)

10 De viscositeit van de kleurstof voor een houtsnede. (foto: Scott Ludwig)

11 Gereedschap voor het maken van een houtsnede. (foto: Scott Ludwig)